

EDREMİT VE GEVAŞ İLÇELERİNDE YETİŞEN ALIÇ (*Crataegus azarolus* L.) TIPLERİNİN MEYVE ÖZELLİKLERİ VE ÜMİTVAR TIPLERİN SEÇİMİ

Turan KARADENİZ⁽¹⁾

Özgün KALKIŞIM⁽¹⁾

(ARAŞTIRMA MAKALESİ)

ÖZET: Çalışma, Van ili Edremit ve Gevaş ilçelerinde yetişen alıç tiplerinden verim ve kalite bakımından üstün özellik gösterenlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, söz konusu bölgeler taranarak meyve iriliği ve renkleri göz önünde tutulmak suretiyle 14 tip incelenmek üzere seçilmiştir. İncelenen bu tiplerde, meyve ağırlıkları 0.81-2.14 g; SÇKM oranı %12.20-27.20; pH 3.47-4.45; et oranları %70.27-82.83; çekirdek ağırlıkları 0.17-0.55 g; meyve eni 10.74-17.06 mm ve meyve boyunun 10.65-15.49 mm arasında değişim gösterdikleri belirlenmiştir.

SELECTION OF IMPORTANT FORMS AND THE FRUIT CHARACTERISTICS OF AZAROLE (*Crataegus azarolus* L.) FORMS GROWN IN EDREMİT AND GEVAŞ

ABSTRACT: The study was aimed to select of respect to quality and yield grown azarole in Edremit and Gevaş (Van). 14 forms were found important respect to fruit size and colours. It was found between fruit weight 0.81-2.14 g, water soluble solid contents 12.20-27.20 %, pH 3.47-4.45, flesh/seed rates 70.27-82.83 %, seed weight 0.17-0.55 g, fruit width 10.74-17.06 mm, fruit length 10.65-15.49 mm.

Key Words: *Crataegus azarolus*, fruit characteristic, selection, Edremit, Gevaş

⁽¹⁾ Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, 65080-VAN

GİRİŞ

Ülkemizde kültüre alınıp yetiştirilen meyve türlerinin yanı sıra birçok meyve türü de yabancı olarak yetişmektedir. Bu meyve türlerinin çoğunu halkımız tanımakta ve birçok insan bu meyvelerin gerek meyve, gerek yaprak ve gerekse odunundan çeşitli amaçlar için istifade etmektedir. Bu meyve türlerinden birisi de alıçtır.

Rosaceae familyasının *Crataegus* cinsinden olan alıçın (*Crataegus azarolus* L.) (1) anavatanı Türkiye'dir (2). Kışın yaprağını döken, dikenli ağaç veya çalı formunda bir meyve türüdür. Yaprakları basit veya 3-5 lüplü, çiçeklerindeki, kaliks ve korolla 5 lüplü, Hipantium karpellerle birleşmiş durumdadır. Stamen 5-25, karpeller 1-5 adet olup, meyveleri sarı, kırmızı, mor veya siyah olan bir drupadır (3).

Alıç'ın kuzey yarım kürede yayılış gösteren 50 türü mevcuttur. Ülkemizde ise 17 türü bulunmaktadır. Bunlardan *C.monogyna* Jacq. ülkemizde oldukça yaygın bir türdür (3).

Halk arasında şifalı bir meyve türü olarak bilinen, kabızlık ve idrar artırıcı gibi birçok etkileri için kullanılan alıçın (4), gıda sanayine uygun materyal oluşturduğu ve kuşburnu, böğürtlen ve kızılıçta olduğu gibi sanayide işlenmesinin, meyveciliğe önemli bir katkı sağlayacağı kanatindeyiz.

Tabii seleksiyonlar sonucunda bugüne kadar gelmiş olan herbir ağaç yeni bir çeşit olmaya adaydır zira, üretimi heterozigot yapılı tohumlarla sağlanmıştır. Yol kenarlarında, koruluklarda ve bazı ev bahçelerinde kendi halinde yetişmekte olup, hiçbir kültürel tetbir uygulanmamaktadır. Alıçın meyveleri sonbaharda olgunlaşmakta ve bölge halkı tarafından genellikle sofralık olarak tüketilmektedir. Kendi haline terk edilmiş olan bu meyve türünden yurt içi ve yurt dışında, gerek kimyasal yapısı ve gerekse meyve özelliklerinin incelendiği çalışmalara rastlamaktayız (5,6).

Öz meyve türlerimizden olan alıçın meyve özelliklerinin kısa zamanda belirlenerek üstün özellik gösterenlerin ortaya çıkartılması önem arz etmektedir. Böylece, kıraç ağaçlandırmasında da son derece uygun olan alıç, hem erozyonun kontrolünde kullanılabilir, hem de meyvelerinden daha ekonomik bir şekilde istifade edilebilecektir.

Bu çalışma ile, kendi haline terk edilmiş bir meyve türü olan alıçta verim ve kalite yönünden üstün özellik gösteren tiplerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

MATERYAL

Çalışmada, materyal olarak Van ili, Edremit ve Gevaş ilçelerinde yetişen 14 önemli Alıç tipi değerlendirilmeye alınmıştır. Meyvelerde yapılan ölçüm ve analizler Y.Y.Üniv.Ziraat Fak.Bahçe Bitkileri Bölüm laboratuvarında yapılmıştır.

YÖNTEM

Van'ın Edremit ve Gevaş ilçelerinde 1-25 Ekim 1995'te yaklaşık 250 Alıç tipinden ön elemelerle 14 tip belirlenmiştir. Bu tiplerin herbirinden tacın alt-iç ve dört yönünden olmak üzere yaklaşık 250'şer g meyve örneği alınarak ağaçlar işaretlenmiştir. Alınan meyve örneklerinde aşağıda belirtilen ölçüm ve analizler yapılmıştır:

-Meyve eni ve meyve boyu; 0.1 mm'ye duyarlı kompasla ölçülmüştür. Ölçümler 20 meyvede yapılmıştır.

-Meyve ve çekirdek ağırlıkları 20 meyvede; 0.1 g duyarlılık elektronik terazi ile belirlenmiştir.

-Meyvenin kabuk renkleri görsel olarak değerlendirilmiştir.

-SÇKM el refraktometresi ile, pH ise pH-metre ile belirlenmiştir.

-Et oranı: Et ağırlığı/Meyve ağırlığı X 100 formülüyle bulunmuştur.

-Meyve eti ağırlığı: Meyve ağırlığından çekirdek ağırlığının çıkartılması ile saptanmıştır.

İncelenen Özelliklerin Puanlanması

İncelenen herbir kriterin maksimum-minimum değerleri farkının 4'e bölümü ile elde edilen rakamın en küçük kriter değerine ilave edilmesiyle Çizelge 1'de verilen ıskalalar hazırlanmıştır. Bu ıskalalara göre tiplerin aldığı tartılı derecelendirme puanları belirlenmiştir.

Çizelge 1. Tartılı derecelendirmede ele alınan parametreler ve parametrelere uygulanan puanlar

Meyve ağırlığı (g)	Et/Çekirdek oranı	SÇKM (%)	pH	Puanlama
0.81-1.14	2.36-2.98	12.20-15.95	3.47-3.72	25
1.15-1.47	2.99-3.60	15.96-19.70	3.73-3.97	50
1.48-1.80	3.61-4.22	19.71-23.45	3.98-4.22	75
1.81-2.14	4.23-4.84	23.46-27.20	4.23-4.47	100

BULGULAR VE TARTIŞMA

Van'ın Edremit ve Gevaş ilçelerinde yetişen Aliç tiplerinden üstün özellik gösterenlerin ortaya çıkartılması amacıyla yapılan bu çalışmada meyve iriliği ve gösterişliliği göz önüne alınarak, 14 tip değerlendirmeye değer bulunmuştur. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda tiplerin meyve ağırlıkları 0.81-2.14 g; et oranları % 70.27-82.83; çekirdek ağırlıkları 0.17-0.55 g; et ağırlıkları 0.59-1.62 g ve et/çekirdek oranları ise 2.36-4.82 arasında oldukları saptanmıştır. Tiplerde, meyve eni 10.74-17.06 mm, meyve boyu 10.65-15.49 mm, meyve boy/en oranları 0.81-1.07, SÇKM % 12.20-27.20, pH 3.47-4.45 arasında olduğu saptanmıştır (Çizelge 2). Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, *Crataegus orientalis* Pall. türünde SÇKM oranının % 17.70 ve pH değerinin 3.55 olduğu, *Crataegus monogyna* Jacq. türünde ise bu parametrelerin sırası ile % 20.76 ve 5.06 olduğu bildirilmektedir (5). Meyvelerde kabuk ve et renkleri görsel olarak belirlenmiştir. Buna göre, 4 tipin meyve kabuğu rengi siyah, 4 tipin turuncu ve 6 tipin ise kırmızı olduğu görülmüştür. Meyve eti renklerinin 5 tipte turuncu, diğerlerinde ise açık sarı olduğu tesbit edilmiştir.

Tartılı derecelendirmeye tabi tutulan Aliç tiplerinin almış oldukları puanlar Çizelge 3'de gösterilmiştir.

SONUÇ

Van ve yöresinde Eylül sonu ile Ekim sonu arasında olgunlaşan aliç, sevilerek tüketilen bir meyve türüdür. Yabani olarak yetişen ağaçlardan toplanan meyveler semt pazarlarında, yol kenarlarında satışa sunulmaktadır. Öyle ki, yörede yetişen aliçlerin dışında, oldukça fazla miktarda Malatya, Elazığ gibi illerden aliç getirilip Van'da satılmaktadır.

Van yöresinde böylesine tüketim alanı bulan bu meyve türünde, üstün özellik gösteren tiplerin seçimi amaçlanmıştır. Çalışmada, tartılı derecelendirmeye tabi tutulan 14 tipten 3 tipin (65 ED 02, 65 ED 08, 65 GE 13) ümitvar olduğu görülmüştür. Bu tiplerin çoğaltılması tavsiye edilmektedir. Böylece, bu tiplerin çolaltılarak, özellikle diğer meyve türleri için uygun olmayan ekstrem ekolojiler ve kıraç arazilerde dikilmesi sonucunda, hem arazilerin çıplaklaşması önlenerek erozyonun azaltılmasına çalışılacak, hem de daha kaliteli meyve veren tipler çoğaltılmış olacaktır.

Yine, yabani olarak yetişen aliç meyvelerinde su içeriğinin düşük, toplam kuru madde miktarının ve C vitamini yüksek olduğu (5) göz önüne alındığında; iyi bir gıda materyali oluşturan bu meyve türü de, mevcut olan büyük bir

Çizelge 2. İncelenen meyvelerde pomolojik özellikler

Tip no	Meyve ağırl.(g)	M.Boy	M.Eni	Boy/ En	Et ağırl.(g)	Et oranı (%)	Et/Çekirdek oranı	Çekirdek ağırl.(g)	SÇKM (%)	pH
65 ED 01	1.85	13.82±0.96	17.13±1.38	0.81	1.30	70.27	2.36	0.55	12.2	3.91
65 ED 02	1.19	12.92±1.04	12.06±0.82	1.07	0.86	72.27	2.61	0.33	23.7	4.45
65 ED 03	1.47	13.86±0.96	13.63±0.94	1.02	1.12	76.19	3.20	0.35	20.8	3.55
65 ED 04	1.92	15.49±0.99	14.46±1.34	1.07	1.42	73.96	2.84	0.50	23.8	3.47
65 ED 05	1.63	14.34±0.81	13.51±0.75	1.06	1.15	70.55	2.40	0.48	18.1	3.66
65 ED 06	1.55	13.24±0.49	13.11±1.07	1.01	1.24	80.00	4.00	0.31	21.5	3.48
65 ED 07	1.82	12.97±0.92	14.79±0.96	0.88	1.35	74.18	2.87	0.47	14.0	3.94
65 ED 08	0.99	12.11±0.36	12.02±0.76	1.01	0.82	82.83	4.82	0.17	27.2	4.45
65 ED 09	1.59	12.46±0.71	12.36±1.14	1.01	1.15	72.33	2.61	0.44	21.0	4.17
65 ED 10	1.35	13.17±0.48	13.23±1.03	0.99	0.99	73.33	2.75	0.36	15.8	4.44
65 GE 11	1.90	12.53±0.98	15.37±1.92	0.82	1.39	73.16	2.73	0.51	16.4	3.94
65 GE 12	0.81	10.65±0.82	10.07±1.06	0.99	0.59	72.83	2.68	0.22	15.6	3.75
65 GE 13	2.14	14.29±1.16	17.06±1.84	0.84	1.62	75.70	3.12	0.52	14.7	4.36
65 GE 14	1.40	12.60±0.47	14.10±1.13	0.89	1.06	75.71	3.12	0.34	15.9	3.85

potansiyele yeni ilavelerin oluşmasıyla, kısa sürede, gıda sanayinde işlenebilecektir.

Çizelge 3. İncelenen tiplerin tartılı derecelendirme sonucunda almış oldukları puanlar ve ümitvar görülen tipler

Tip no	Puan	Seçilen
65 ED 01	200	
65 ED 02	275	xxx
65 ED 03	200	
65 ED 04	250	
65 ED 05	175	
65 ED 06	250	
65 ED 07	200	
65 ED 08	325	xxx
65 ED 09	250	
65 ED 10	200	
65 GE 11	225	
65 GE 12	125	
65 GE 13	275	xxx
65 GE 14	175	

KAYNAKLAR

1. Ağaoglu, S., H.Çelik, M.Çelik, Y.Fidan, Y.Gülşen, A.Günay, N.Halloran, İ.Köksal ve R.Yanmaz, 1995. Genel Bahçe Bitkileri. A.Ü.Ziraat Fak.E.A.G.Vakfı Yayın No:4, 369 s. Ankara
2. Ülkümen, L., 1973. Bağ-Bahçe Ziraatı. A.Ü.Ziraat Fak.Yayın No:128, 415 s. Erzurum.
3. Seçmen, Ö., Y.Gemici, Y.Leblebici, G.Görk ve L.Bekat, 1989. Tohumlu Bitkiler Sistematigi. E.Ü.Fen Fak. No:116, 2. Baskı, 396 s. İzmir.
4. Baytop, T., 1984. Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi. İst.Üniv Yayın No:3255. Ecz.Fak.Yayın No:40. 520 s.İstanbul.
5. Gülerüz, M., L. Pırlak ve R.Asiantaş, 1995. Bazı Yabani Meyve Türlerinin Besin Değerlerinin Belirlenmesi Üzerinde Bir Araştırma. Türkiye II. Bahçe Bit. Kongr., 287-291s. 3-6 Ekim, Adana

6. Novruzov, E.N., 1988. Chemical Composition Of Fruits And Berries Of
Plants Growing Wild In Azerbaijan. Hort.Abstract, 58(7):4028